

Аналіз перспектив та ризиків цифровізації вищої освіти України (виміри глобалізації)

*Войтович Надія Миколаївна¹, Заїка Тетяна Петрівна²,
Штангрет Ганна Зіновіївна³*

Опубліковано	Секція	УДК
03.04.2023	Освіта/Педагогіка	378.091.3:001.891:021.4-047.44:004

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7774531>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Глобалізація та освіта – це різні, багатовимірні, взаємопов'язані та взаємозалежні соціальні явища. Сьогодні неможливо уявити суспільне життя без цифрових технологій. Розвиток наукового питання щодо особливостей суспільних викликів, спричинених глобалізацією та освітою в умовах цифровізації, вимагає звернення до методологічних питань соціології та педагогіки. У цій статті маємо на меті виявити та проаналізувати перспективи й ризики цифровізації вищої освіти в умовах глобалізації та аргументувати важливість соціологічної освіти як ефективного концептуального інструменту, здатного сприяти розв'язанню проблем, спричинених суспільними викликами. Технологічні, соціальні та політичні глобальні зміни в ракурсі останніх подій в Україні справили значний вплив на функціонування національної системи вищої освіти. Метою цієї статті є вивчення сил глобалізації та цифровізації, які впливають на вищу освіту України. В цьому контексті аналізуємо ризики та позитивні моменти цифровізації вищої освіти України.

Ключові слова: соціальний феномен, зовнішні впливи, глобалізація, освіта, діджиталізація, цифровізація.

Analysis of Prospects and Risks of Digitalization of Higher Education in Ukraine (Dimensions of Globalization)

Annotation. Globalization and education are two different, multidimensional, interconnected, and interdependent social phenomena. Today, it is impossible to imagine social life without digital technologies. The development of the scientific issue of the specifics of social challenges caused by globalization and education in the context of digitalization requires addressing methodological issues of sociology and education. This article aims to

¹ кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, економічної теорії та туризму, факультет економіки та менеджменту, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького, М. Львів, вул. Пекарська, 50, <https://orcid.org/0000-0001-6313-9585>

² кандидат філософських наук, старший дослідник, завідувач сектору, сектор науково-дослідної роботи, відділ науково-дослідної роботи та атестації наукових кадрів, Державна наукова установа "Інститут модернізації змісту освіти", 03035, м. Київ, вул. Митрополита Василя Липківського, 36, <https://orcid.org/0000-0001-6527-6604>

³ старший викладач, кафедра іноземних мов, Національний лісотехнічний університет України, Вул. Генерала Чупринки, 103, м. Львів, 79057, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-9481-267X>

identify and analyze the prospects and risks of the digitalization of higher education in the context of globalization and to argue for the importance of educational sociology as an effective conceptual tool that can help solve problems caused by social challenges. Globalization and its many impacts on various sectors are the subjects of much debate. Technological, social, and political global changes in the context of recent developments in Ukraine have had a significant impact on the role, functions, and forms of working of national higher education systems. The purpose of this article is to examine the forces of globalization that are affecting higher education in Ukraine. Globalization and education are two different social phenomena that synergistically interact in the digital age and lead to the creation of a new social reality, which often manifests itself in unexpected and specific features, including the following: modern society is massively based on ICT; the quasi-total expansion of the global Internet leads to the erasure of traditional ideas; the digitalization of the modern world, and education, is deepening. In this context, it is especially necessary to train specialists in educational sociology who can study the social challenges of globalization and education in the context of digitalization. This applies, first of all, to the integration of distance learning, blended learning, flipped learning, and project methodology. In the short term, gamification and the use of various interactive opportunities will increase the effectiveness of learning. Particular attention should be paid to the use of digital and pedagogical assessment technologies that would guarantee the objectivity and transparency of tests by maintaining stable academic motivation. Prospects for further research in this area are related to strategies for working with digital tools in terms of their involvement in the traditional educational process.

Keywords: social phenomenon, external influences, globalization, education, digitalization.

Вступ

Термін «глобалізація» з'явився в лексиконі відносно недавно й активно використовується в засобах масової інформації, публікаціях, політичних і наукових дискусіях для пояснення та/або виправдання певних явищ.

Глобалізація породила палкі дискусії, зокрема щодо характеру наслідків цього процесу. Дехто вважає глобалізацію небезпечним явищем, яке змінює світ на гірше і має негативні наслідки для суспільства. Найпоширенішим аргументом на користь такої позиції є ризик гомогенізації або навіть вестернізації національних культур [8]. Інші асоціюють глобалізацію з прогресом і процвітанням, стверджуючи, що світ стає більш об'єднаним та поінформованим, ніж будь-коли раніше [10].

Аналізуючи аргументи прихильників і противників глобалізації, можна зробити висновок, що глобалізація є складним комплексним явищем і пов'язані з ним переваги та недоліки залежать від того, як вона впливає на економіку, культуру, інституції чи на окремих людей. Роз'ясненням проблем глобалізації займається соціологія. Соціологія була визначена як наука про соціальне життя ще у XVIII столітті. Місія соціології полягала в тому, щоб пояснити причини соціальних заворушень і обґрунтувати соціальні рухи панівного класу з метою відновлення соціальної рівноваги. У XX столітті, з впровадженням комп'ютерів та мережевого аналізу в методології соціологічних досліджень, методи дослідження урізноманітнилися і став можливим більш детальний аналіз даних [3].

З часом соціологія стає інструментом для розв'язання ситуацій, спричинених індустріалізацією, глобалізацією, діджиталізацією, віртуалізацією, візуалізацією тощо. Про це свідчить поява таких наукових напрямів, як соціальна психологія, соціальна антропологія, соціологія освіти, індустріальна соціологія, економічна соціологія, а також робіт у галузі культурної антропології тощо [1].

Отже, соціологічні аспекти можуть вивчатися з точки зору педагогіки, психології, антропології, економіки та інших наук.

Як одна з найважливіших соціальних структур, вища освіта зазнає значних трансформацій під впливом глобалізації. Як і в інших сферах, існують різні думки щодо характеру впливу цього явища на вищу освіту. Так, прихильники глобалізації стверджують, що цей процес є об'єктивним і неминучим, що має позитивний вплив, який виражається в розширенні сфери послуг, поширенні результатів досліджень і технологій, посиленні конкуренції, як наслідок, підвищенні стандартів якості. З іншого боку, антиглобалісти, навпаки, зосереджуються на негативних наслідках глобалізації, таких як втрата ідентичності освіти, на ризик деінституціоналізації тощо [4, с. 10]. Дослідження специфіки викликів глобалізації в освіті в контексті діджиталізації до цього часу були частиною дослідницького поля різних наукових галузей. Суспільні виклики глобалізації та цифровізації освіти вказують на необхідність аналізу цього питання в рамках нової соціології – соціології освіти [9, с. 11].

Процес глобалізації освіти розпочався в останні десятиліття минулого століття, коли освітня політика низки країн була орієнтована на принцип універсалізації, і продовжує розвиватися в декількох напрямках. Так, «Велика вісімка» зосередилася на модернізації початкової та середньої освіти, а для європейських країн пріоритетом стала модернізація вищої освіти. Процес глобалізації вплинув не лише на те, як розробляється, впроваджується та оцінюється освітня політика на національному рівні в Україні, а й на фінансові, матеріально-технічні та управлінські рішення, що ухвалюються на інституційному рівні. За останні десятиліття система освіти в Україні зазнала низки перетворень, спрямованих на модернізацію освіти, створення ефективної системи вищої освіти, адаптованої до глобального контексту. Як каталізатори глобалізації у сфері вищої освіти, що впливають і на національну освітню політику, і на роботу закладів вищої освіти, можна розглядати виникнення та розвиток глобального ринку освітніх послуг, інформаційно-комунікаційних технологій, глобального ринку праці тощо [8, с. 20].

З огляду на це, визнаємо, що мета сучасної вищої освіти – сприяти становленню всебічно розвиненої та обдарованої особистості, яка не лише застосовуватиме набуті знання, а й постійно оновлюватиме та поповнюватиме їх. Важливо бути не тільки кваліфікованим, а й передусім компетентним фахівцем.

Компетентний фахівець відрізняється від кваліфікованого постійним саморозвитком, який виходить за межі основної дисципліни. Освітня політика України регламентує програму дій щодо модернізації системи вищої освіти в частині індивідуалізації, яка розглядається як ключова стратегія державного впливу на реформування вищої освіти, забезпечення конкурентоспроможності та стійкості закладу освіти.

Світова пандемія, а згодом і повномасштабна війна в Україні довели, що українські університети чітко дотримуються світових темпів. Сьогодні від студентів та викладачів вимагають повний набір навичок, необхідних сучасній людині. Навчання впродовж життя та корпоративна освіта стають усе більш важливими для молоді. Актуальність проблеми зростає з переходом до змішаної форми навчання з пріоритетом дистанційних технологій та до самостійного автономного навчання, що пропонується в навчальних програмах закладів вищої освіти [4, с. 10]. У зв'язку з останніми трансформаціями в соціальній політиці в бік індивідуально-стимулюючих дій, якості освіти та життя визначається як критерій особистісного розвитку.

Слід зазначити, що вища освіта в Україні, навіть в умовах війни, сприйняла рух цифрової трансформації та вписалася в нього. Заклади вищої освіти переосмислили власну модель з точки зору цього нового суспільного контексту. Зауважимо також, що

цифрові інструменти не тільки стали в пригоді студентам, а й знайшли своє місце у внутрішній системі закладів освіти. Розгорнуте адаптоване програмне забезпечення для вищої освіти посприяло організації педагогічної діяльності згідно з динамікою сучасного світу.

Наприклад, спільні календарі та автоматичне оновлення розкладів спрощують зв'язок і сприяють значному підвищенню продуктивності. Аутсорсинг ІТ-ресурсів (зокрема, за допомогою хмарних сервісів) дає змогу установі бути більш гнучкою і гарантувати доступ до важливої інформації в усіх типах ЗМІ та в будь-якому місці. Більше того, студент повинен мати можливість у кілька кліків знайти свій розклад або матеріали курсу на своєму смартфоні.

Тобто розвиток цифрових освітніх технологій також сприяє персоналізації навчання та стимулюванню навчання впродовж життя.

Таким чином, спостерігається певна двозначність освітньої ситуації в Україні: з одного боку, криза, спричинена нагальною цифровізацією, а з іншого – трансформація масової викладацько-орієнтованої освіти в студентоцентрований та індивідуально значущий освітній процес [7, с. 58]. Парадигма сучасної цифрової особистісно орієнтованої освіти розширює поняття «персоналізація» від базового врахування психофізіологічних особливостей студента до можливості створення індивідуального освітнього простору завдяки індивідуальній самостійній діяльності. В результаті студенти чітко усвідомлюють цінність здобутої освіти та здатні вибудовувати свою індивідуальну траєкторію для майбутньої самореалізації.

Отже, *метою цієї статті* є визначення та аналіз суспільних викликів глобалізації та цифровізації освіти в контексті технічного розвитку, аргументація необхідності розширення сфери застосування соціології освіти як ефективного інструменту розв'язання проблем, спричинених цими суспільними викликами, а також аналіз перспектив та ризиків цифровізації вищої освіти України в межах соціології освіти.

Результати

Розвиток цифрових технологій докорінно змінив звички людей в усіх сферах. Щодо освіти можна говорити про цифрову революцію. Дійсно, сектор освіти дещо постраждав від тотальних трансформацій в межах педагогічних інновацій, які з'явилися і продовжують з'являтися завдяки використанню різних цифрових ресурсів.

Цифрова революція надає переважній більшості секторів економіки можливість переосмислити власні моделі, заново винайти себе. Для вищої освіти України ця революція є способом відповісти на безліч викликів, з якими вона зустрілася в умовах війни: зростання кількості внутрішньо переміщених студентів, руйнування університетів, стагнація навчальних закладів на міжнародній арені [2, с. 30]. Крім того, цифрові інструменти, які забезпечують більшу гнучкість та взаємодію, не повинні бути призначені виключно для студентів, але також мають знаходити своє місце всередині закладу освіти.

Для цього зараз важливим є планування ресурсів, адаптованих до вищої освіти, що дає змогу системі освіти прискорити цифровізацію та запропонувати студентській спільноті додаткові технічні засоби; взяти на себе відповідальність за нову цифрову реальність, зберігаючи стабільність навчального процесу. Метою системи освіти є підтримка студентів та забезпечення належної освітньої підготовки [1, с. 70]. Проте викладач також повинен отримувати супровід в інтеграції нових технологій і нового змісту в своїх курсах, що сприятиме розвитку педагогічної організації, більш адаптованої до динаміки сучасного світу.

Людське суспільство стикається з різними соціальними викликами, які проявляються на глобальному та/або місцевому рівнях. У цих умовах необхідно знайти

на індивідуальному рівні та на рівні соціальної групи або суспільства рішення, які сприятимуть розв'язанню проблем, пов'язаних зі здоров'ям і добробутом, та соціальній інтеграції, забезпечуватимуть соціальну безпеку, в тому числі в інформаційному середовищі.

Освіта, як і суспільство загалом, отримала безліч проблем через пандемію та запровадження соціальної дистанції, дистанційної освіти та обмежень у доступі до культурних подій [5]. Хоча, на наш погляд, в усіх запропонованих рішеннях пріоритетним є цифрове освітнє середовище. Все це свідчить про те, що людство перебуває на четвертому етапі промислової революції, але швидко втрачає свої культурні цінності на догоду цифровізації – це перший ризик цифровізації.

Ще однією важливою проблемою сучасного суспільства є поєднання цифрових технологій зі штучним інтелектом, що призвело до технологічного вибуху [6, с. 230]. Проте результатом такого злиття стала поява 3D-технологій, доповненої реальності, окулярів Google, роботів, дронів тощо, що значно полегшує життя сучасної людини. В цьому контексті розвідка Бахмат та Сморгун [1] прокладає шлях дослідженню інноваційної методології в соціології освіти, яка б дозволила опрацювати багато новаторських питань.

Щоб зрозуміти масштаби перспектив та ризиків цифровізації вищої освіти України необхідно усвідомити, що на сучасному етапі неможливо уявити світ без цифрових технологій. Саме тому можна сказати, що українське суспільство перебуває у фазі інформаційної глобалізації. Водночас прийняти такий поворот у розвитку суспільства, як інформаційна глобалізація, є досить складним завданням. Важливу роль у цьому плані відіграє вища освіта.

В умовах війни в Україні вищу освіту без цифрових технологій неможливо уявити. Інтернет став імперативом і незамінною річчю у навчанні. Проте цифровізація освіти крім безлічі позитивних характеристик несе і певні ризики (Таблиця 1):

Таблиця 1

Ризики цифровізації вищої освіти України

Пояснення	Ризик
Впровадження онлайн-навчання ще більше підкреслило реальні наслідки цифрового розриву (відсутність техніки, інтернету, світла)	Матеріальні умови
Студенти в ситуаціях академічної неуспішності, соціальної ізоляції та/або інвалідності страждають найбільше, оскільки вони гіперізолювані	Втрата підтримки
Відсутність батьків, які могли б допомогти організувати роботу, пояснити вказівки і підтримати комплексне навчання	Соціальний контекст

Джерело: власна розробка авторів.

Поточна ситуація в Україні підкреслює необхідність розвитку нової парадигми вищої освіти, нових відносин між викладачами та студентами. Підтримка в навчанні підкреслює проблему модальності як синхронного, так і асинхронного навчання. Але розробка нових освітніх модальностей потребуватиме адаптації з боку викладачів та студентів.

Масове застосування цифрових практик у вищій освіті України подекуди підкреслює відсутність підготовки частини викладацького складу. Йдеться тут насамперед про вміння проектувати в педагогічній практиці, що також має на увазі вміння «оперувати» програмним забезпеченням. Серед труднощів для студентів найбільшими є адаптація та необхідність переключення між дуже різноманітними підходами викладачів. Мова не про критику рішень, ухвалених у надзвичайній ситуації,

а про їх виокремлення, щоб мотивувати фундаментальне відображення супроводу педагогічних практик, підкріплених цифровими технологіями.

Щодо перспектив цифровізації вищої освіти України наголошуємо на необхідності мобілізації викладачів для розвитку нових ініціатив. У цьому аспекті дуже важливим є колективне визнання та підтримка суспільства та інституцій.

У більш широкому сенсі розгортання інструментів забезпечення педагогічної наступності є лише необхідною умовою, але іноді воно вважається достатнім для освітнього процесу.

Наступна перспектива – це оптимізація інструментів і платформ для гібридного навчання. І остання – цифрове середовище.

У цьому контексті вважаємо, що реалізація цифрового освітнього процесу вимагає розвитку нової галузі педагогічної науки – цифрової дидактики. Основними чинниками, що визначають становлення нових підходів до освіти, є три явища ХХІ століття: цифрове покоління з його особливими соціально-психологічними характеристиками; нові технології, що складають цифрове середовище; і, нарешті, цифрова економіка та вимоги до людських ресурсів, які вона диктує. Успіх професійного самовизначення та соціальної адаптації в умовах глобалізації вимагає гнучкого поєднання цифрових, фізичних та педагогічних технологій. Розвиток цифрового освітнього процесу на основі онлайн-дидактики дасть можливість подолати нинішній перехідний період.

Висновки

Глобалізація та освіта – це два різні соціальні явища, які синергетично взаємодіють в епоху цифровізації і приводять до створення нової суспільної реальності, що часто проявляється в неочікуваних і специфічних рисах, серед яких підкреслюємо такі: сучасне суспільство масово базується на ІКТ; тотальне розширення глобальної мережі «Інтернет» призводить до стирання традиційних уявлень, поглиблюється цифровізація сучасного світу, відповідно й освіти. З огляду на це особливо необхідною є підготовка фахівців з соціології освіти, здатних досліджувати суспільні виклики глобалізації та освіти в контексті цифровізації.

Це стосується передусім інтеграції дистанційного навчання, змішаного навчання, перевернутого навчання, методології проєктів.

В короткостроковій перспективі подолання кризи перехідного періоду в освіті, а також використання різних інтерактивних, цифрових можливостей дадуть змогу підвищити ефективність навчання.

Класична освіта та її традиційні інституції зазнають глибокої трансформації. Як і всі основні зміни, цифрові технології у вищій освіті все ще іноді піддаються критиці. Однак цифрові технології служать інтересам студентів і дають змогу масштабно поширювати знання, а також відкривають нові можливості з точки зору здобуття знань і навичок. Ми також є свідками появи інноваційних способів роботи, заснованих на спільній моделі, що покликані заохочувати студентів і викладачів більше взаємодіяти в групах і вчитися один у одного. Важливо також зазначити, що діджиталізація, її інструменти та нове використання не протиставляються освіті, а навпаки, допомагають доповнити, зарядити енергією і поліпшити її.

Особливу увагу звертаємо на використання цифрових та педагогічних технологій оцінювання, які б гарантували об'єктивність та прозорість тестів, що забезпечить підтримку стабільної академічної мотивації. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку пов'язані зі стратегіями роботи з цифровими інструментами в сенсі їх залучення до традиційного освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. Bakhmat, N., & Smorgun, M. (2022). On the role of digitalization and globalization for the development of mobile video games in the education of the future: trends, models, cases. *Futurity Education*, 2(4), 63–74. <https://doi.org/10.57125/FED.2022.25.12.07>
2. Bilovodska, O., Mykhalchyshyn, N., Komarynets, S., Seniv, L., Humeniuk, V., & Kantsir, I. (2021). Globalization Impacts on The Structure of Ukraine's Economy: Innovations Challenges for Management in Digitalization, Social and Economic Transformations. *Journal of Information Technology Management*, 13 (Special Issue: Advanced Innovation Topics in Business and Management), 20-34. <https://doi.org/10.22059/jitm.2021.82600>
3. Djakona, A., Obushna, N., Iegorov, B., Tkachuk, I., Ostrovska, N., & Popova, L. (2021). Development of competitive advantages of the national higher education system in the digitalization conditions. *International Journal of Computer Science and Network Security*, 21(10). <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2021.21.10.2>
4. Ghavifekr, S., & Pei, X. (2023). Leading Global Digitalization in Higher Education. *Global Perspectives on the Internationalization of Higher Education*. <https://doi.org/10.4018/978-1-6684-5929-4.ch001>
5. Giesenbauer, B., & Müller-Christ, G. (2020). University 4.0: Promoting the Transformation of Higher Education Institutions toward Sustainable Development. *Sustainability*, 12(8), 3371. <https://doi.org/10.3390/su12083371>
6. Humeniuk, I., Humeniuk, O., Matiienko, O., Manzhos, E., & Malyshev, K. (2022). Challenges and innovation of management in higher education: Ukrainian dimension. *Independent Journal of Management & Production*, 13(3), 329-346. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=8637697>
7. Li, T., & Zalialtdzinau, K. (2022). Attempts of scientific reflection on the role of e-learning of the future in the area of digital transformation: new opportunities and experiences with DevSecOps. *Futurity Education*, 2(4), 52–63. <https://doi.org/10.57125/FED.2022.25.12.06>
8. Mohamed Hashim, M., Tlemsani, I. & Matthews, R. (2022). Higher education strategy in digital transformation. *Education and Information Technologies*, 27, 3171–3195. <https://doi.org/10.1007/s10639-021-10739-1>
9. Rakhimov, T., & Mukhamediev, M. (2022). Peculiarities of the implementation of the principles of the education of the future analysis of the main dilemmas. *Futurity Education*, 2(3), 4–13. <https://doi.org/10.57125/FED/2022.10.11.29>
10. Tungpantong, C., Nilsook, P., & Wannapiroon, P. (2021). A Conceptual Framework of Factors for Information Systems Success to Digital Transformation in Higher Education Institutions, *9th International Conference on Information and Education Technology* (pp. 57-62). Okayama, Japan. <https://doi.org/10.1109/ICIET51873.2021.9419596>